

MAHMUD PAŞA KÜTÜPHANESİ

hamam gibi bölümlerden meydana gelen bir külliye kurmuş, bu külliyyede yer alan medresenin (877/1472-73) talebelerinin yararlanabilmesi için de bir kütüphane tesis etmişti. Medresenin 878 (1473-74) tarihli vakfiyesinin *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'ne kaydedilen özetinde buraya verilen 195 kitap, adları belirtilmeden çeşitli konu başlıkları altında sadece her konudaki kitap adedi söylenecek zikredilmiştir. Vakfiyese göre medrese kütüphanesine günlük 5 akçe ücretle hâfız-ı kütüb tayin edilmiştir. Muhtelif vakıf kayıtlarından Mahmud Paşa Medresesi hâfız-ı kütübüne yemek bedeli (taâmiye) verildiği de anlaşılmaktadır (BA, MAD, nr. 5102, s. 79, 140, 463, 510).

Bazı vakıf kayıtlarına göre Mahmud Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplar, medrese odaları zemin seviyesinde inşa edildiği ve arka pencereleri de bulunmadığı için hava ve güneş alamadığından (Kütükoğlu, s. 108) gerektiği gibi korunamamış, zamanla bir kısmı harap olmuştur. 1130 (1718) tarihli bir kayıta kütüphane tammiri için 2400 akçe harcandığı belirtilmektedir (Evkâf-ı Hümâyün Müfettişliği, nr. 109, s. 16-18). Medrese ayrıca 1197 (1783), 1248 (1832), 1257 (1841) ve 1290-1291 (1873-1874) yıllarında tamir görmüştür.

13 Zilkade 1191 (13 Aralık 1777) tarihli bir vakıf kaydına göre kütüphanedeki dolaplarda bulunan kitapların elli yıldan beri açılıp sayılmadığından toz toprak içinde kaldığı ve bir kısım kitapları böceklerin yediği medrese öğrencileri tarafından haber verilince vakfın mütevellisi ve Evkâf-ı Hümâyün müfettişliğince görevlendirilen kişiler dolapları açıp kitapları temizledikten sonra saymışlar, bunları hâfız-ı kütübe teslim ederek yeni bir defterin hazırlanmasını istemişlerdir (VGMA, nr. 741, s. 336). Dârüssaâde ağasının gönderdiği Safer 1192 (Mart 1778) tarihli bir yazıdan anlaşıldığına göre medresedeki dolapta bulunan 341 cilt kitap tamir edilmiş ve kütüphanenin çalışma düzeni yeniden belirlenmiştir (VGMA, nr. 741, s. 340).

Daha sonraki tarihlerde de kütüphanenin fizikî durumunda bir iyileşme olmadığından kitapların korunması için bazı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. 19 Nisan 1326 (2 Mayıs 1910) tarihli bir belgede, bu tarihte kütüphaneler müfettişi bulunan Hasan Tahsin Efendi'nin bildirdiğine göre Mahmud Paşa Medresesi'ndeki kütüphanede mevcut bazı kitaplar rutubet sebebiyle büyük zarara uğradığından ge-

çici olarak Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve burada camekânlı bir dolap içine yerleştirilmiştir. Ancak yirmi beş kitap rutubetten külçe haline geldiğinden bir sandığa yerleştirilerek kaldırılmıştır (BA, MF, KTV, Dosya nr. 6, Evrak nr. 25). Yine Hasan Tahsin Efendi, koleksiyonda mevcut kitaplar sayıldığında kütüphanede 364'ü Mahmud Paşa, 118'i İzmirli Mustafa Efendi vakfından olmak üzere 482 kitap bulunduğunu ve bazı hayır sahipleri tarafından vakfedilmiş olup kütüphane defterine kaydedilmemiş daha otuz iki kitabın mevcut olduğunu tesbit etmiştir (BA, MF, KTV, Dosya nr. 6, Evrak nr. 35). 29 Haziran 1329 (12 Temmuz 1913) tarihli bir belgede ise Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki dolaplara yerleştirilen Mahmud Paşa Medresesi kitaplarının yapraklarının birbirine yapışmaması için dolaplara raflar yapılması istenmektedir (BA, MF, KTV, Dosya nr. 8, Evrak nr. 10). Mahmud Paşa Kütüphanesi 1914 yılında Sultanselim'de kurulan kütüphaneye, 1924'te Murad Molla Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Küçük koleksiyonların bir merkezde toplanması amacıyla 1949 yılında Süleymaniye'de kurulan kütüphaneye birçok küçük kütüphaneye birlikte Mahmud Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplar da taşınmış olup halen Süleymaniye Kütüphanesi içinde bulunmaktadır (Dener, s. 58-59). Bugün Mahmud Paşa Kütüphanesi'nde 359 yazma eser mevcut olup *Mahmud Paşa Medresesi Kütüphanesi ve Rüstem Paşa Kütüphanesi Defteri* adıyla katalogu da yayımlanmıştır (Dersaâdet 1311).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 43; A. Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları I*, İstanbul 1947, s. 13-14; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 58-59; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 443; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 28; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 108-111; Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Leiden 2001, s. 307-310.

İSMAİL E. ERÜNSAL

MAHMÛD-ı PESÎHÂNÎ

(محمود پسیخانی)

(ö. 831/1428)

Dinî-tasavvufî bir hareket olan
Noktaviyye'nin kurucusu
(bk. NOKTAVİYYE).

MAHMUD RÂİF EFENDİ

(ö. 1807)

Osmanlı reîsülküttâbı ve ıslahat yazarı.

Hâcegândan İsmâil Efendi'nin oğludur. İngiliz lakabıyla anılır. III. Selim devri yenilenme faaliyetleri (Nizâm-ı Cedîd) içinde önemli bir yer işgal eder ve daha ziyade bu dönemle ilgili eseriyle tanınır. Klasik eğitimi tamamladıktan sonra Tahvil Kalemî'nde çalışmaya başladı. Ardından Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Kalemî'ne geçti (1793). Londra'da dâimî elçiliğin kurulması üzerine buraya ilk Osmanlı elçisi olarak gönderilen Yûsuf Âgâh Efendi'nin maiyetinde sırkatipliğine tayin edildi (12 Ağustos 1793). Temmuz 1797 tarihine kadar Londra'da kaldı. Dönüşünde Haremeyn mukâtaacılığı pâyesini aldı. Fransa'nın Mısır'a saldırmalarıyla meydana gelen Osmanlı-İngiliz ve Rus ittifakı çerçevesinde Fransız kuvvetleri tarafından ele geçirilen Venedik denizinde bu cumhuriyete ait, Korfu başta olmak üzere çevredeki adaların zaptı harekâtına iştirak etmek ve Rus donanmasıyla irtibatı sağlamak için Donanma müsteşarı sıfatıyla Kaptanıder-yâ Abdülkadir Paşa'nın yanına verildi; bu savaş esnasında Ruslar'la olan yazışma ve görüşmeleri üstlendi (Ekim 1798 – Haziran 1799). İstanbul'a dönünce rikâb-ı hümâyün beylikçisi oldu. İngilizler'in de yardımıyla Fransızlar'ın Mısır'dan çıkarılması amacıyla yola çıkan Sadrazam Yûsuf Ziyâeddin Paşa'nın maiyetinde el-Arîş'e gitti ve İngilizler'le olan görüşmeleri yürüttü. Dönüşünde, Mısır'da kalması gereken sadâret kethüdâsı Osman Efendi'ye vekâlet etti (1800). 1800 Ağustosunda reîsülküttâb oldu ve 1804 Ağustosuna kadar bu görevde kaldı. Aralık 1806 – Şubat 1807 arasında rûznâmçe-i evvel vekili olarak görev yaptı. Şubat 1807'de Karadeniz Boğazı, Anadolu ve Rumeli yöresindeki müstahkem mevkiilerin inşaat işleriyle görevlendirildi. 17 Rebülevvel 1222'de (25 Mayıs 1807) çıkan Kabakçı isyanı esnasında kaçarken Sarıyer'de öldürüldü. Terekesinin tesbiti neticesinde mal varlığının borçlarına yetmediğinin görülmüş olması o dönemin ricâli gibi şahsî zenginlik peşinde koşmadığını gösterir. Kabri Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı'ndadır.

Mahmud Râif çeşitli alanlarda bilgisini arttırmaya çalışmış, devletler hukuku, tarih, coğrafya, harita / plan çizimi ve siyaset ilmine özel ilgi duymuş. Avrupa'daki gelişmeleri takip etmiş, daha Londra'ya gitmeden önce Fransızca öğrenmiş, vata-

nına faydalı hizmetlerde bulunma arzusu- nu şiddetle hissetmiş olarak III. Selim'in takdirini kazanmıştır. Mahmud Râif "vatan" kavramını çağdaş anlamda kullananların öncülerindedir. Donanma müstesarı sıfatıyla bulunduğu Korfu ve küçük Vido adasının muhasarası esnasında plan ve haritalar çizerek İstanbul'a göndermiştir. Ayrıca başarılı bir reisülküttâblık hizmeti vermiştir. Bu konumuyla ilgili olarak ele aldığı meseleler reform girişimlerinin ayrılmaz birer parçasını teşkil eder. Yabancı elçilerin suistimalleri neticesinde Osmanlı ticaretine ağır zararlar veren, yabancı devletlerin himayesinde faaliyet gösteren beratlı tüccarlar konusu ve Rusya'nın teşvikiyle Karadeniz'in diğer devletlerin ticaretine açılması için yapılan zorlamalar uğraştığı meselelerin başında gelir. Osmanlı tebaası olan tüccarların yurt dışındaki çıkarlarını gözetmek amacıyla Napoli, Marsilya, Cenova, Venedik, Mesina, Malta, Liverno gibi Akdeniz limanlarında konsolosluklar kurulmasını sağlamıştır. Karadeniz'in özellikle küçük Avrupa devletlerinin ticaretine açılmasına başarıyla karşı koymuştur. Bu konuda Hollanda elçisi Van Dadem ile, Hollanda'ya verilmiş olan 1612 tarihli ahidnâmenin yorumlanması hakkında yaptığı görüşmeler kendisinin reisülküttâb sıfatıyla meseleleri ele alışıdaki dirayet, üstün bilgi ve yüksek müzakereci özelliğini gözler önüne serer (Beydilli, *TTK Belleten*, LV/214 [1991], s. 722-727).

Eserleri. Mahmud Râif'in çalışmalarını harita tercüme, coğrafyaya dair çalışması İngiltere'ye dair gözlemlerini içeren sefâretnamesi ve Nizâm-ı Cedîd ile ilgili eseri olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür. Mahmud Râif, devrin muhterem atlası olan *Danvil Atlası*'nın baş tarafında yer alan Avrupa-Asya-Afrika ve Amerika kıtalarını gösteren dört adet haritayı tercüme etmiştir. Bunların harita çizimlerini yabancı bir mühendis yapmış, üzerindeki mevki ve yerleri kendisi doldürmüştür. İki küre halindeki haritaların kalıpları Viyana'da çıkarılmış ve Hasköy'deki Mühendishâne Matbaası'nda basılmıştır. Londra'da bulunduğu sırada Fransızca olarak hazırladığı *Ucâletü'l-coğrafiyye* adlı eseri dönemin çağdaş bilgilerinin gerisinde kalır. Eseri Viyana maslahatgüzârı Yakovaki Efendi Türkçe'ye çevirmiştir. Bu tercüme, Mahmud Râif ve Ahmed Vâsîf Efendi tarafından gözden geçirilerek Üsküdar'da Mühendishâne Matbaası'nda basılmıştır. Eser, III. Selim'in isteği doğrultusunda bir yıl kadar

önce yine aynı matbaada basılmış olan *Atlas-ı Cedîd* ile birlikte ciltlenmiştir (İstanbul 1219). İngiltere'nin durumu ve Londra şehriyle ilgili gözlemlerini içeren Fransızca eseri *Journal de voyage de Mahmud Raif en Angleterre* adını taşır (TSMK, III. Ahmed, nr. 3707). Bu ilginç eser İngilizce, Fransızca ve Türkçe olarak yayımlanmıştır (trc. Vahdettin Engin, "Mahmud Raif Efendi Tarafından Kalem Alınmış İngiltere Seyahati Gözlemleri", *İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 135-161; trc. M. Alaaddin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi: The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, (1994), V, 422-443; kısmî bir Fransızca tercüme, G. Veinstein, *Mehmed Efendi Le paradis des infidèles*, Paris 1981; bu Fransızca tercümenin Türkçe'si: C. Fıkırkoca, "Bir Osmanlı Gözlemcisinin İngiliz Siyasal Sistemine Bakışı", *TT*, II/19 [1984], s. 65-67). Üç bölüme ayrılan eserin birinci bölümde kara yoluyla İngiltere'ye kadar olan yolculuk sırasında geçilen yerlere temas edilir. İkinci bölümünde İngiliz müesseselerinin mevcut durumu hakkında bilgiler verilir. Son bölümde Londra şehri tanıtılır. Mahmud Râif'in en önemli eseri Nizâm-ı Cedîd ile ilgili olanıdır. Bir mukaddime, on beş bölüm (bahis) ve bir hâtmeden oluşan eser yirmi yedi levha halinde otuz altı parça gravürle süslenmiş ve Fransızca olarak yine Mühendishâne Matbaası'nda 1798'de 200 adet basılmıştır (*Tableau des nouveaux réglemens de l'Empire ottoman*). Ancak kitabın Fransızca tercümesini Mahmud Râif'in yapmadığı ortaya çıkmıştır (Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne*, s. 155 vd.). Fransızca eser, Mahmud Râif tarafından telif edilen *Numûne-i Menâzım-ı Cedîd-i Selîm Hânî* başlıklı bir metne dayanmaktadır. Bu eserin yapılan reformları yabancılara tanıtmak amacını taşıdığı ve bundan dolayı Fransızca'ya çevrilerek basıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim nüshalardan 100 tanesi devrin reisülküttâbî Âtîf Efendi'ye teslim edilerek dağıtımı sağlanmıştır. Bunlardan biri Berlin sefiri Mehmed Esad Efendi tarafından Prusya zâbitlerinden J. H. von Menu'ya verilmiş ve Almanca'ya yapılmış olan tercümesi (*Darstellung der neuesten Verordnungen im türkischen Reiche von Mahmud Reif Effendi*) 1802'de Berlin'de basılmıştır. Eseri ayrıca R. Hâlid Ziyâde Arapça'ya çevirmiştir (*et-Tanzîmâtü'l-cedîde fi'd-devleti'l-Ösmâniyye*, Trablus 1985). Kitabın Fransızca baskısının

dan ilmî kullanıma uygun olmayan zayıf bir Türkçe tercüme ve tıpkıbasımını Hüsvrev Hatemi ve Arslan Terzioğlu gerçekleştirmiştir (*Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamlar Cedveli*, İstanbul 1988). Eserin özgün Osmanlıca metni ve Fransızca neşrinin yeni bir tıpkıbasımını Kemal Beydilli ve İlhan Şahin tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır (*Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, Ankara 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Râif Efendi, *Ucâletü'l-coğrafiyye*, İstanbul 1219; Mustafa Necib, *Tarih*, İstanbul 1280, tür.yer.; O. F. von Schlechta-Wssherd, *Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808*, Wien 1882, tür.yer.; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1968, tür.yer.; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, tür.yer.; Erçüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçilerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri*, Ankara 1988, tür.yer.; M. Alaaddin Yalçınkaya, *The First Permanent Ottoman-Turkish Embassy in Europa. The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London 1793-1797* (doktora tezi, 1993), University of Birmingham; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, tür.yer.; a.mlf., "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mirî Ticâret Teşebbüsü", *TTK Belleten*, LV/214 (1991), s. 687-755; İhsan Sungu, "Mahmud Râif ve Eserleri", *Hayat Mecmuası*, sy. 16 (1929), s. 9-12.

KEMAL BEYDİLLİ

MAHMUD SÂMİ PAŞA

(bk. BÂRÛDÎ, Mahmud Sâmî Paşa).

MAHMÛD ŞEHÂBEDDİN

(شهاب الدين محمود)

(ö. 924/1518)

Behmenî sultanı
(1482-1518).

Hindistan'ın Dekken bölgesinde kurulmuş olan Behmenî Sultanlığı'nın on dördüncü hükümdarıdır. 5 Safer 887'de (26 Mart 1482) babası Muhammed Şah'tan sonra tahta geçti. Bu sırada henüz on iki yaşında olduğu için annesinin isteğiyle yerli kumandanlardan (Dekkenîler ve uzun zaman önce buraya yerleşen Habeşîler) Melik Hasan (Nizâmülmülk Bahrî) idarî işleri üzerine aldı. Bu durum aslen Hintli olmayan eşraf ve kumandanları (Âfâkîler, Garibîler) rahatsız etti. Bunların arasında en nüfuzlusu olan Yûsuf Âdil, yeni sultana bağlılığını bildirmek için geldiği Bi-